

snevačućeg Ja i on pokušava da je izbegne. On takođe može, što je za njega sasvim novo dostignuće, da savlada seksualni impulz u snu, u jednoj odluci uskladenoj s Ja, i da potraži mirno mesto. Nakon tog sna on je počeо da vodi računa o tome da relativira svoju jurnjavu i, pre svega, da u mirnim osamlijenim ozazama razvije više osjećanja.

Naravno da je pretpostavka za obradu takvih promena u Ja-kompleksu posmatranje serija snova,<sup>1</sup> što u jednoj tekućoj analizi i najčešće višestruko zauzetom analitičaru, nije nimalo jednostavno. Bio bi preteran zahtev tražiti od analitičara da pamti sve snove svojih pacijenata. Ipak, postoje izvesni signali da se ne previde oni snovi koji sadrže jasne promene načina poнашања i doživljavanja u snevačem Ja. Prvo, to delom uočava sam snevač, i on takav san doživljava s jednim drugim značajskim akcentom, kao važan, živ, postojan i slično, a da se pri tome ne mora raditi uvek o direktno arhetipskom materijalu. Drugo, treba samog sebe donekle vaspitati za to da se obraća pažnja takvim procesima. Pri odgovarajućem usmeravanju pažnje, relativno se brzo dobija uvid u tipične konfiguracije snevačućeg Ja, kao što ih uočavamo i za svesno Ja, a promene tih konfiguracija, ma i najbeznačajnije, počinju da nam padaju u oči kao neka nova frizura. Metodički je takođe korisno naglašavati ta mesta, tako što se pacijentu skreće pažnja na to, ili se direktno pišta da li je već nekada tako sanjao o sebi.

Preostaje mi još samo da se kratko osvrnem na problem tumačenja stupnjeva subjekta, koji ka da se u ovakvom posupku donekle zanemaruje. U poslednje vreme, gestalt terapija<sup>2</sup> se metodički posebno intenzivno počela baviti radom na stupnju subjekta. Od pacijenata se pri tome traži da se unose u doživljavanje drugih figura koje se javljaju u snu, npr. osoba s kojom se imaju odnosi, ili životinja, itd., a time se često s veoma dobrim uspesima, postižu druge mogućnosti razumevanja i doživljavanja. To je za pacijente često veoma impresivno, ali treba dodati da su mnogi jungovci to činili znatno pre gestalt terapije. Ali, efekt koji se time ostvaruje, prema mojim iskustvima, samo je površan. Naročito prilikom jakih neuroza, Ja vrlo brzo ponovo ustavlja svoje stare granice, a taj metod ne prištade naporne i često dugotrajne prerade smisaonog sadržaja simbolike sna na svim nivoima.

Na drugoj strani, izgleda mi da je naglašavanje stupnjeva subjekta u metodiči terapeutskog procesa značajno uvek onda kada se, u smislu Edingerovih »psychic life cycle's«, radi o fazama »reconnection« sa samim sobom i ustavljanju »original wholeness«. Time se pojačava funkcija Ja koja omogućava napuštanje odbrambenih sistema, okretanje ka tome da se sopstvene granice učine propustljivim i da se doživi povezanost sa sobom. Po mom mišljenju, to tumačenju stupnjeva subjekta, a i aktivnoj imaginaciji subjektivno stupnjevskih sadržaja snova, pridodaje jednu novu stranu, naspram starog pravila da se stupnjevanje subjekta može primeniti samo onda kada je stupnjevanje objekta iscrpljeno u tumačenju.

Preveo: Pavluško Imširović

#### PRIMEDBE:

\* Predavanje na VII internacionalnom kongresu za analitičku psihologiju, Rim 1977.

\*\* Ja je takođe arhetip, a snevačuće Ja je »imago« tog arhetipa. Stoga nije začudujuće ako upravo snevačuće Ja, u mnogim slučajevima, gradi mostove preko kojih se u arhetipski domen Ja-kompleksa primaju novi sadržaji.

\*\*\* Thomas Kirsch: »Dreams and psychological types«. Predavanje na VII internacionalnom kongresu u Rimu, 1977.

#### LITERATURA:

<sup>1</sup> Kohnstamm: cit. Siebenthal, Die Wissenschaft von Traum, Springer, Berlin 1953.

<sup>2</sup> Dieckmann, H.: Integration process of ego-complex in dreams. J. Analyt Psychol. 10, No. 1, 1965.

<sup>3</sup> Jung C. G.: Gesammelte Werke, vol. 8, Rascher, Zürich 1967.

<sup>4</sup> Jung C. G.: Gesammelte Werke, vol. 6, Rascher, Zürich 1960.

<sup>5</sup> Dieckmann, H.: Über einige Beziehungen zwischen Traumserie und Verhaltensveränderungen in einer Neurosenbehandlung. Z. Psychosom. Med. 1962, okt-dec.

<sup>6</sup> Kohut: Narzissmus, Suhrkamp, Frankfurt 1973.

<sup>7</sup> Edinger, E. S.: Ego and archetyp, Putnam's Sons, New York 1972.

<sup>8</sup> Neumann, E.: Ursprungsgeschichte des Bewusstseins, Rascher, Zürich 1949.

<sup>9</sup> Jung, C. G.: Gesammelte Werke, vol. 16, Rascher, Zürich 1958.

<sup>10</sup> Jung, C. G.: Gesammelte Werke, vol. 6, Rascher, Zürich 1960.

<sup>11</sup> Sanctis, S. de: E sogni e il sonno nell'isterismo e nella epilessia, Roma 1896.

<sup>12</sup> Neumann, E.: Zur Psychologie des Weiblichen; Umkreisung der Mitte, Rascher, Zürich 1953.

<sup>13</sup> Dieckmann, H.: Träume als Sprache der Seele, Bonz, Stuttgart 1972.

<sup>14</sup> Perls, F. S.: Gestalttherapie in Aktion, Klett, Stuttgart 1974.

U ovim raspravama Vitgenštajn je bio kritičan prema Frojdovim. Međutim, on je takođe iznosio onoliko koliko je bilo u onome što Frojd kaže o pojmu »simbolizam snova«, ili, na primer, u tvrdjenju da ja, kad sanjam, u izvesnom smislu »nešto govorim«. Vitgenštajn je pokušavao da ono što je kod Frojda vredno odvoji od tog »načina mišljenja« koji je želeo da pobije.

Rekao mi je da je, kada je pre 1914-te bio u Kembribžu, mislio da je psihologija gubljenje vremena. (Ipak, nije je ignorisao. Čuo sam ga kako jednom studentu objašnjava Veber-Fehnerov zakon na način koji nije mogao poticati od samog čitanja Majnongovog članka ili od rasprava s Raslom.) »Onda sam, par godina kasnije, slučajno pročitao nešto od Frojda, i seo iznenaden. Evo nekoga ko je imao nešto da kaže. Mislim da je ovo bilo nešto posle 1919-te. Tako je Frojd u ostatku Vitgenštajnovo života bio jedan od malobrojnih autora koje je on smatrao vrednim čitanja. O samom sebi on je u periodu tih rasprava govorio kao o »Frojdovom učeniku« i »Frojdovom sledbeniku«.

On se divio Frojdu zbog zapažanja i misli u njegovim spisima, i zbog toga što je imao »šta da kaže« čak i kada, po Vitgenštajnovo mišljenju, nije bio u pravu. S druge strane, on je mislio da je ogroman uticaj psihanalize u Evropi i Americi bio štetan — »iako će proći mnogo vremena pre nego što prestanemo da od nje tražimo pomoć«. Da naučite nešto od Frojda morate biti kritični, a psihanaliza, uopšteno govoreci, ovo sprečava.

Gоворио сам о šteti koju ona čini pisanju kada neki autor pokusuva da psihanalizu unese u priču. »Naravno«, rekao je on, »nema ničeg goreg«. On je bio spreman da ilustruje što je Frojd podrazumevao pozivajući se na neku priču; međutim, tada je priča morala biti napisana nezavisno. Jednom, kada je Vitgenštajn pričao nešto što je Frojd rekao i savet koji je nekome dao, neko od nas je primetio da mu se ovaj savet ne čini preterano mudrim. »O, sigurno da nije«, rekao je Vitgenštajn, »ali mudrost je nešto što nikada ne bih očekivao od Frojda. Pamet — sigurno, ali ne mudrost. Mudrost je bila ono čemu se on divio kod svojih omiljenih pripovedača — kod Gotfrida Kelera, na primer. Ona vrsta kritike koja bi kod proučavanja Frojda pomogla moralu bi da ide duboko, a to nije čest slučaj.

#### RAŠ RIS

VITGENŠTAJN (beleške Raš Risa posle jednog razgovora, leto 1942)

Kada proučavamo psihologiju, možemo osetiti da tu ima nešto nezadovoljavajuće, da postoji neka teškoća u čitavom predmetu proučavanja — pošto fiziku uzimamo kao našu idealnu nauku. Mislim na formulisanje zakona kao u fizici. A onda vidišmo da ne možemo upotrebiti istu vrstu »metrike«, iste ideje o merama kao u fizici. Ovo je naročito jasno onda kada pokušavamo da opisemo pojave: najmanje opažljive razlike u bojama, najmanje opažljive razlike dužina, itd. Izgleda da ovde ne možemo naći »Ako je A = B i B = C onda je A = C«, na primer. Ova vrsta nezgode provlači se kroz čitav taj predmet.

Ili pretpostavite da želite da govorite o uzročnosti u operisanju osećanja. »Determinizam se na duh može primeniti podjednako ištinito kao što može na fizičke stvari.« Ovo je nerazjašnjivo, jer kada mislimo na uzročnim zakonima kod fizičkih stvari, mi mislimo na eksperimente. Nemamo ništa slično ovome kod osećanja i motivacija. A ipak, psiholozi žele da kažu: »Moraju postojati neki zakon« — iako nikakav zakon nije pronađen. (Frojd: »Da li hoćete da kažete, gospodo, da su promene kod mentalnih pojava vodene slučajem?«) A meni činjenica da stvarno nema nikakvog takvog zakona izgleda značajna.

Frojdova teorija snova. On hoće da kaže da se za sve što se u snu dešava može naći da je povezano s nekom željom koju analiza može izneti na videlo. Međutim, ova procedura slobodnog asociranja — i tako dalje — je čudnovata, pošto Frojd nikada ne pokazuje kako znamo gde treba prestati, gde je ono pravo rešenje. Ponekad on kaže da pravo rešenje ili prava analiza jeste ona koja zadovoljava pacijenta. Ponekad on kaže da lekar zna koje je pravo rešenje ili analiza sna, dok pacijent ne zna: lekar može reći da pacijent greší.

Razlog zbog kojeg on jednu vrstu analize naziva ispravnom izgleda da nije očigledna stvar. Takav nije ni stav da su halucinacije, a time i snovi, ispunjenje želja. Pretpostavimo da čovek koji umire od gladi ima halucinaciju hrane. Frojd hoće da kaže da halucinacija bilo čega zahteva ogromnu energiju: ona nije nešto što bi se moglo normalno dogoditi — energiju daju izuzetne okolnosti u kojima preovladava čovekova želja za hranom. Ovo je jedna spekulacija. To je vrsta objašnjenja koje smo spremni da prihvativamo. Ono nije predloženo kao rezultat detaljnog ispitivanja raznovrsnosti halucinacija.

Frojd u svojoj analizi daje objašnjenja koja su mnogi ljudi skloni da prihvate. On ističe da su ljudi ne-skloni da ih prihvate. Ovu stvar Frojd je stvarno tvrdio. Uzmite Frojdovo gledište da je anksioznost, na izvestan način, uvek ponavljanje one anksioznosti koju smo osetili prilikom rođenja. On ovo ne tvrdi pozivanjem na dokaze, jer to ni ne može. Međutim, to je jedna ideja koja ima veliku privlačnost. Ona ima privlačnost svojstvenu mitološkim objašnjenjima, objašnjenjima koja kažu da je

sve ovo ponavljanje nečeg što se desilo ranije. A kada ljudi to zaista prihvate ili usvoje, onda im izvesne stvari izgledaju mnogo jasnije i lakše. Tako je i s pojmom nesvesnos. Frojd doista izjavljuje da dokaz nalazi u pamćenju koje analiza iznosi na svetlo. Međutim, u izvesnoj fazi nije jasno koliko se to pamćenje duguje psihanalitičaru. Bilo kako bilo, da li ono pokazuje da je anksioznost nužno ponavljanje prvobitne anksioznosti?

Simbolizacija u snovima. Ideja o jeziku snova. Mislite na prepoznavanje neke umetničke slike kao sna. Ja (L. V.) sam jednom pogledao izložbu slika neke mlade umetnice u Beču. Video sam jednu sliku ogoljene sobe, slične čeliji. Dva čoveka sa šiljastim šeširima sedela su na stolicama. Ništa više. A naslov: »Besuch« (»Poseta«). Kada sam sve ovo video, odmah sam rekao: »O, da, to je sasvim uobičajen san« — povezan s devičanstvom.) Primetite da je naslov ono što sliku predstavlja kao san — ovim ja ne mislim da je slikar, kad je spavao, sanjao išta slično slici. Ne biste za svaku sliku rekli »Ovo je jedan san«. Ovo doista pokazuje da postoji nešto kao jezik snova.

Frojd pominje različite simbole: šiljati šeširi su redovno falusni simboli, drvene stvari slične stolovima sa žene, itd. Njegovo istorijsko objašnjenje ovih simbola je absurdno. Mogli bismo reći da ono ni inače nije potrebno: najprirodnija je stvar na svetu da jedan sto bude takva vrsta simbola.

Međutim, iako sanjanje — da upotrebimo ovu vrstu jezika — može biti tako da upućuje na ženu ili na falus, takođe može da na to uopšte ne upućuje. Ako se za neku delatnost pokaže da se često odvija u određene svrhe — izazivanje bola kod nekoga — tada se, sto prema jedan, ona takođe izvodi i pod drugim uslovima za neku drugu svrhu. Neko je prosto mogao želeti da udari nekog drugog bez pomisli na to da će izazvati bol. Činjenica da smo skloni da šešir prepoznamo kao falusni simbol ne znači da je umetnica, kada ga je slikala, nužno htela da na bilo koji način ukaže na falus.

Razmotrimo teškoću da simbol, ako nije shvaćen u snu, uopšte ne izgleda kao simbol. Zašto ga onda tako zovemo? Međutim, kad prepostavimo da ja sanjam neki san i prihvatom neko njegovo tumačenje, tada, ako nametnem to tumačenje snu, mogu reći: »O, da, sto očigledno korespondira ženi, ovo onome, itd.«

Mogu da škrabam po zidu. To, na izvestan način, izgleda kao pisanje, ali nije pisanje koje bih ja ili bilo ko drugi priznao ili razumeo kao takvo. Tako kažemo da ja škrabam. Tada neki analitičar počinje da mi postavlja pitanja, da sledi moje asocijacije, i tako dalje — i mi dolazimo do jednog objašnjenja zašto ja to radim. Onda možemo da povežemo različite škrabotine koje ja pravim s različitim elementima tumačenja. Tada se možemo pozivati na škrabanje kao na jednu vrstu jezika, kao na upotrebu jedne vrste jezika, iako ga niko nije razumeo.

Frojd stalno polaže pravo na to da je naučnik. Ali, ono što on daje je spekulacija, nešto što prethodi čak i oblikovanju neke prepostavke.

On govori o prevazilaženju otpora. Jedna »instancija« je zavedena drugom »instancijom« (u smislu u kojem govorimo o »sudu više instancije« s autoritetom da nadvlada presudu nižeg suda — R.R.). Za analitičara se prepostavlja da je jači, da je sposoban da pobedi i savlada zablude instancije. Međutim, nema načina da se pokaže da čitav rezultat analize možda nije »zablude«. To je nešto što su ljudi skloni da prihvate i što im olakšava da idu određenim putevima: to im odredene načine mišljenja i ponašanja čini prirodnim. Oni su odustali od jednog načina mišljenja i prihvatali drugi.

Možemo li reći da smo otkrili suštinsku prirodu duha? »Obrazovanje pojmove.« Zar se nije moglo i drugačije baviti celom stvari?

VITGENŠTAJN (beleške o razgovoru, 1943; Raš Ris)

SNOVI. Tumačenje snova. Simbolizam.

Kad Frojd govori o izvesnim slikama — recimo o slici šešira — kao o simbolima, ili kad kaže da slika »znači« to i to, on govori o tumačenju i o onome što onaj koji je sanjao može biti naveden da prihvati kao tumačenje.

Karakteristika snova je to da se onome koji je sanjao često čini da snovi zahtevaju tumačenje. Teško da je iko uopšte sklon da jedan dnevni san zapisi ili prepiša nekom drugom, ili upita: »Šta on znači?« Međutim, snovi zaista izgledaju kao da u sebi imaju nešto zbunjujuće i na poseban način zanimljivo, tako da želimo da ih nekako tumačimo. (Često su ih smatrali i porukama.)

Izgleda da u slikama snova ima nešto što na izvestan način podseća na znakove u jeziku, nešto što nizovi znakova na papiru ili na pesku mogu imati. Moglo bi i ne biti znaka koji bismo priznali kao konvencionalan u bilo kojoj poznatoj azbuci, a da mi ipak imamo jako osećanje da ti znaci moraju biti neka vrsta jezika, da oni nešto znače. U Moskvi postoji crkva s pet tornjeva. Na svakom od njih je različita konfiguracija zakrivenja. Dobija se jači utisak da ovi različiti oblici i poreci moraju nešto značiti.

Kada je neki san rastumačen, može se reći da se uklopio u jedan kontekst koji više ne zbunjuje. U izvesnom smislu, onaj koji je sanjao ponovo sanja svoj san u okolini čiji se aspekt menja. To je kao da nam je pokazan delić platna na kojem su naslikani ruka, deo lica i neki drugi oblici poređani na zbnju-

jući i nekongruentan način. Pretpostavimo da je ovaj delić okružen znatnim površinama čistog platna i da sada slikamo oblike — recimo, ruku, trup, itd. — koji se uklapaju u oblike prvobitnog delića, i da kao rezultat isvega kažemo: »A, sada vidim zašto je to takvo, i šta su ti različiti delići...« i tako dalje.

S oblicima prvobitnog delića platna mogu biti pomešani neki oblici za koje bismo rekli da se ne pridružuju naknadnim figurama na širem platnu; oni nisu delovi tela ili drveća, itd., nego delići pisanja. Za njih bismo mogli reći da su delici zime, ili možda šešira, ili nešto takvog. (Ovi bi mogli biti slični konfiguraciji moskovske saborne crkve.)

Ono što činimo pri tumačenju nije iste vrste. Tu dejstvuje tumačenje koje, da tako kažemo, još uvek pripada samom snu. Pri razmatranju šta je san važno je razmotriti šta se zviba s njime, to jest, na koji se način menja njegov aspekt kada se, na primer, dovede u vezu s ostalim stvarima. Pri prvom budeću san može ostaviti razne utiske. Neko može biti prestrašen i anksiozan; ili, kada je neko zapisao san, on može biti u izvesnom stanju uzbudjenja, osećati vrlo živo zanimanje za san, biti zaintrigiran njime. Ako se on sad seti izvesnih dogadaja prethodnog dana i poveže ono što je sanjao s njima, to već čini razliku, menja aspekt sna. Ako razmišljanje o snu nekoga navede da se seti nekih stvari iz ranog detinjstva, to će sru dodati još jedan različit aspekt. I tako dalje. (Sve ovo je povezano s onim što je rečeno o ponovnom sanjanju tog sna. Na izvestan način, to pripada snu.)

S druge strane, neko bi mogao napraviti prepostavku. Čitajući belešku o snu, neko bi mogao proreći da se onaj koji je sanjao može navesti da se seti takvih i takvih uspomena. Ova bi prepostavka mogla biti ili ne biti potvrđena. Ovo bi se moglo nazvati naučnim bavljenjem snom.

*Freier Einfall* i ispunjenja želja. Postoje različiti kriterijumi ispravnog tumačenja, na primer, (1) ono što analitičar kaže ili prorekne na osnovu prethodnog iskustva; (2) ono što je onoga koji je sanjao navelo da sanja taj san putem *freier Einfall*. Bilo bi zanimljivo i značajno kada bi se ovo dvoje uopšteno poklapalo. Međutim, bilo bi čudnovato izjaviti (kao što Frojd, izgleda, čini) da se oni uvek *moraju* poklapati.

Ono što se dešava pri *freier Einfall* verovatno je uslovljeno mnoštvom okolnosti. Izgleda da nema razloga da se kaže da ono mora biti uslovljeno jedino vrstom želje za koju se analitičar interesuje i za koju smatra da mora imati ulogu. Ako želite da upotpunite ono što izgleda kao fragment neke slike, moglo bi vam se savetovati da odustanete od napornog razmišljanja o onome najverovatnijem putu kojim je slika došla, i da umesto toga prosto gledate sliku i činite bilo što vam prvo dođe na um, bez razmišljanja. Ovo bi u mnogim slučajevima mogao biti vrlo plodan savet. Međutim, bilo bi zaprepašćujuće kada bi on *uvek* davao najbolje rezultate. Vrlo je verovatno da od svega što se dešava oko vas i unutar vas zavisi koje cete poteze činiti. I da sam znao neki od prisutnih činilaca, to mi ne bi s izvesnošću reklo kakve cete poteze povuci.

Vrlo je značajno reći da su snovi ispunjenja želja, uglavnom zato što to ukazuje na vrstu tumačenja koje se traži, na vrstu stvari koja bi bila neko tumačenje sna. To je suprotno tumačenju koje tvrdi da su snovi prosto uspomene na ono što se dogodilo. (Ne osećamo da uspomene traže tumačenje na isti način na koji to traže snovi.) A neki snovi, očigledno, jesu ispunjenja želja, kao što su, na primer, seksualni snovi odraslih. Međutim, deluje zbrkano reći da su *svi* snovi halucinirana ispunjenja želja. (Frojd vrlo često iznosi ono što bismo mogli nazvati seksualnim tumačenjem. Ali je zanimljivo da među svim prepričanim snovima koje on daje nema nijednog primera nekog otvoreno seksualnog sna. Ipak su ovi podjednako obični kao što je kiša obična.) Delimično zbog toga izgleda da ovo ne važi za snove koji potiču više iz straha nego iz žudnje. Delimično zbog toga se većina snova koje Frojd razmatra mora smatrati *per verum* ispunjenjima želja; u ovom slučaju oni ne ispunjavaju želju. Po prepostavci, želji nije dozvoljeno da bude ispunjena. Teško da se san može nazvati njenim ispunjenjem. Takođe, postaje nemoguće reći da li je zavarana želja ili censor. Očigledno je da su zavarani oboje, a rezultat je da nijedno nije zadovoljeno. Tako san nije neko halucinantno zadovoljenje bilo čega.

Verovatno ima mnogo vrsta snova, i ne postoji jedno jedino objašnjenje za sve njih. Baš kao što ima mnogo različitih vrsta šala. Ili baš kao što ima mnogo različitih vrsta jezika.

Na Frojda je uticala devetnaestovekovna ideja o dinamici, ideja koja je uticala na celokupno bavljenje psihologijom. On je želeo da nađe neko objašnjenje koje bi pokazalo šta je sanjane. On je želeo da nađe *suštinu* sanjanja. I on bi odbio bilo koji predlog koji bi bio delimično ispravan, ali ne i u celini takav. Ako je on delimično grešio, za njega je to značilo da je u celini grešio, da nije pronašao *suštinu* sanjanja.

VITGENŠTAJN (beleške o razgovorima, 1943, R. R.)

Pretpostavimo da na san gledate kao na vrstu jezika. Kao na način da se nešto kaže, ili kao na način da se nešto simbolizuje. Mogao bi sadržavati uobičajeni simbolizam, ne nužno alfabetski — on bi, recimo, mogao biti sličan kineskom. Onda bi

smo mogli naći način da se ovaj simbolizam prevede na jezik svakodnevнog govora, uobičajenih misli. Ali, prevođenje tada treba da bude moguće u oba smera. Treba da bude moguće da se priimenom iste tehnike prevedu uobičajene misli na jezik snova. Kao što Frojd uviđa, ovo se nikada ne čini i ne može se ni činiti. Tako bismo se mogli pitati da li je sanjanje način mišljenja o nečem, da li je ono uopšte neki jezik.

Očigledno da postoje izvesne sličnosti s jezikom.

Pretpostavimo da je u humorističkim novinama izašla neka slika, datirana neposredno iza poslednjeg rata. Na njoj bi mogao biti jedan lik za koji biste rekli da je očigledno Čerčilova karikatura, i još jedan lik obeležen nekako srpsom i čekićem, tako da biste rekli da to očigledno treba da bude Rusija. Pretpostavite da sliči nedostaje naslov. Još uvek biste, imajući u vidu dva pomenuta lika, mogli biti sigurni da čitava slika očigledno treba da napravi neku aluziju na političku situaciju tog vremena.

Pitanje je da li biste uvek bili u pravu kada biste pretpostavljali da postoji neka šala ili neka poenta crtanog filma koja je *baš ona* poenta. Možda čak ni ona slika kao celina uopšte nema »pravo tumačenje«. Mogli biste reći: »Postoje indikacije — kao što su pomenute dve figure — koje navode na misao da ima.« A ja bih mogao odgovoriti da su te indikacije sve čega tu ima. Pošto jednom imate neko tumačenje ovih dveju figura, može i ne biti nikakve osnove da se kaže da *mora* postojati neko tumačenje cele stvari, ili, slično, svakog njenog detalja.

Slična situacija bi mogla biti sa snovima.

Frojd bi pitao: »Šta vas je uopšte navelo da halucinirate tu situaciju? Moglo bi se odgovoriti da ne mora biti ničega što bi me *navelo* da nju haluciniram.

Izgleda da Frojd ima neke predrasude o tome kada bi se neko tumačenje moglo smatrati potpunim — a time i o tome kada ono još uvek zahteva dopunu, dalje tumačenje. Pretpostavite da neko ne zna vajarsku tradiciju pravljenja bisti. Kad bi naišao na završenu bistu nekog čoveka, mogao bi reći da je to očigledno fragment i da mora biti još delova koji joj nedostaju da bude celo telo.

Pretpostavite da prepoznajete izvesne stvari u snu koji se može tumačiti na frojдовski način. Ima li uopšte ikakvog osnova da se smatra da za sve ostalo u tom snu mora postojati tumačenje? Da ima smisla pitati koje je pravo tumačenje za te druge stvari u snu?

Frojd pita: »Da li me molite da verujem da ima bilo čega što se dešava bez nekog uzroka?« Ali ovo ne znači ništa. Ako pod »uzrokom« uključujete stvari kao što su psihološki uzroci, onda o ovima ne znamo ništa, ali oni ni inače nisu važni za pitanje tumačenja. Sigurno da s Frojdovog pitanja ne možete preći na stav da sve u snu mora imati uzrok u smislu nekog prošlog dogadaja s kojim je ono iz sna povezano asocijacijama.

Pretpostavite da treba da posmatramo san kao jednu vrstu igre koju je igrao onaj koji je sanjao. (I, usput, nema jedan uzrok ili jedan razlog zašto se deca uvek igraju. Ovde teorije o igrana, uopšteno uvezvi, greše.) Mogla bi postojati igra u kojoj se papirnate figure stavljuju zajedno da se dobije priča, ili se, u svakom slučaju, nekako grupišu. Materijali bi mogli biti sakupljeni i složeni u knjigu punu slika i anegdota. Dete bi onda moglo da uzima različite delice iz te knjige da bi ih stavilo u konstrukciju; ono bi moglo uzeti i veću sliku ako bi ona u sebi

imala nešto što je ono želelo, a uključiti ostatak prosti zato što je tu.

Uporedite pitanje zašto mi sanjamo s onim zašto mi pričamo pniče. Nije sve u priči alegorično. Šta bi se podrazumevalo pod pokušajem da se objasni zašto je neko napisao baš tu priču na baš taj način?

Nema jedan jedini razlog zašto ljudi govore. Malo dete često brblja samo zbog zadovoljstva što pravi buku. To je takođe jedan od razloga zašto odrasli govore. A postoje i bezbrojni drugi razlozi.

Izgleda da je Frojd stalno pod uticajem misli da je halucinacija nešto što zahteva strahovitu mentalnu snagu — *seelische Kraft*. »Ein Traum findet sich niemals mit Halbtheiten ab.« I on misli da se jedina dovoljno jaka sila da proizvede halucinacije u snovima treba tražiti u dubokim željama ranog detinjstva. Ovo bi se moglo dovesti u pitanje. Pretpostavljajući da je istina da halucinacije u budnom stanju zahtevaju jednu izvanrednu mentalnu snagu — zašto ne bi halucinacije u snovima bile savršeno normalne stvari pri spavanju, koje uopšte ne zahtevaju nikavu izvanrednu snagu?

(Uporedite pitanje: »Zašto kažnjavamo kriminalce? Je li to zbog želje za osvetom? Je li to zato da bi se sprečilo ponavljanje zločina?« I tako dalje. Istina je da ne postoji jedan razlog. Postoji institucija kažnjavanja kriminalaca. Različiti ljudi pristaju uz nju iz različitih razloga, u različitim slučajevima i u različito vreme. Neki pristaju uz nju zbog želje za osvetom, neki možda zbog želje za pravdom, neki zbog želje da spreče ponavljanje zločina, i tako dalje. I tako se izvršavaju kazne.)

VITGENŠTAJN (beleške o razgovorima, 1946, R. R.)

Prelistavao sam Frojdovo »Tumačenje snova« zajedno s H. To me je navelo da osetim koliko čitav taj način mišljenja zudi za osporavanjem.

Ako uzmem bilo koje prepričavanje sna (prepričavanje sopstvenih snova) koje Frojd daje, mogu, upotrebljavajući slobodne asocijacije, doći do istih rezultata do kojih on dolazi u svojoj analizi — iako to nije bio moj san. Asocijacije će proizlaziti iz mojih sopstvenih iskustava, i tako dalje.

Cinjenica je da, kad god ste preokupirani nečim, nekom nevoljom ili nekim problemom koji je velika stvar u vašem životu — kao što je, na primer, seks — tada, bez obzira odakle polazite, asocijacije konačno i neizbežno vode natrag do te teme. Frojd zapaža kako san, posle analize, deluje vrlo logično. Naravno da je tako.

Mogli biste početi od bilo kojeg predmeta na ovom stolu — oni tu sigurno nisu dospeли pomoći vaše aktivnosti sanjanja — i mogli biste pronaći da se svi oni mogu povezati u neki uzorak; i taj uzorak bi bio logičan na isti način.

Neko može otkriti izvesne stvari o sebi pomoću ove vrste slobodnih asocijacija, ali to ne objašnjava zašto se javio san.

Frojd se poziva na razne stare mitove u ovom kontekstu, i tvrdi da su njegova istraživanja sada objasnila kako je došlo do toga da neko smisli jedan mit te i te vrste.

U stvari je Frojd učinio nešto drugo. On nije dao naučno objašnjenje starog mita. On je izneo jedan novi mit. Na primer, privlačnost stava da je svaka anksioznost ponavljanje anksioznosti iz traume rođenja, jeste upravo privlačnost jedne mitologije. »Sve je to ishod nečega što se desilo pre mnogo vremena.« Gotovo kao ukazivanje na jedan totem.

Mnogo sličnoga može se reći o pojmu »Urszen«. To često ima privlačnost davanja neke vrste tragične sheme nečijem životu. Sve je to ponavljanje jedne iste sheme koja je bila postavljena pre mnogo vremena slično tragičnom liku koji izvršava naredbe koje su mu suđaju dale pri rođenju. Mnogi ljudi u nekom periodu imaju ozbiljne probleme u svom životu — toliko ozbiljne da ih mogu voditi pomislima na sāmoubistvo. Ovo nekome može izgledati kao nešto ružno, kao situacija koja je previše gadna da bi bila predmet tragedije. A tada bi ogromno olakšanje predstavljalo ako bi se moglo pokazati da nečiji život ima shemu tragedije — tragičko razradivanje i ponavljanje sheme određene prvom scenom.

Naravno da je teško odrediti koja scena je ta prva scena — da li je to scena koju pacijent priznaje kao takvu, ili je to ona čija uspomena utiče na lečenje. U praksi su ovi kriterijumi pomešani.

Izgleda da analiza čini зло. Jer, iako neko pomoću nje može otkriti različite stvari o sebi, on mora imati vrlo jak, živ i otporan kritički stav da bi prepoznavao i video kroz mitologiju koja mu se nudi ili nameće. Postoji jedna pobuda da se kaže: »Da, naravno, to mora biti to.« Jedna moćna mitologija.

S engleskog prevela: Nevena Đuričić

LUDWIG WITTGENSTEIN: LECTURES & CONVERSATIONS  
ON AESTHETICS, PSYCHOLOGY AND RELIGIOUS BELIEF  
(Compiled from notes taken by Yorick Smythies, Rush Rhees and James Taylor)  
Edited by Cyril Barrett.  
Basil Blackwell, Oxford 1967.

